

Kádas Csaba*

KAMBODZSA GAZDASÁGÁNAK FEJLŐDÉSI ÚTJAI

– a gazdasági világválság árnyékában

Másfél évtizedes látványos gazdasági növekedés ellenére Kambodzsa Délkelet-Ázsia egyik legszegényebb állama maradt. Gazdasága mindenekelőtt a textilipartól, a turizmustól, az építőipartól függ, míg a munkaerő nagy része – továbbra is – az önfenntartó mezőgazdaságban igyekszik boldogulni. A kormányzat erősen függ a nemzetközi segélyektől és egyre növekvő mértékben a külföldi beruházások gazdaságélénkítő projektjeitől, és még mindig csak minimális szolgáltatásokat biztosít állampolgárainak. Az utóbbi években Kína vált a legjelentősebb donorjává Kambodzsnak. Egyúttal mára Kína a legnagyobb import partnere is Kambodzsnak, így egyre markánsabb szereplőnek látszik Kambodzsa jövőjének formálásában. A cikk igyekszik rávilágítani, hogy Kína érdeklődése nem új keletű, de az utóbbi évtizedben a két ország kétoldalú kapcsolatai új dimenzióba emelkedtek. Ezzel párhuzamosan, Kínától korántsem függetlenül, a Kambodzsába történő külföldi befektetések forrásiránya is átrendeződött. Az elmúlt öt év adatai szerint Kína beruházásainak összértéke megelőzi a hagyományos khmer partnerekéét. A kínai beruházási kedv megnövekedése mögött pedig rendkívül összetett diplomáciai és politikai tervezés látszik kirajzolódni. Az írás – khmer és kínai érdekek felől szemlélve – kísérel meg rámutatni a kínai befolyás növekedésének okaira és annak várható következményeire.

Alig több mint húsz éve az akkori és mostani – Délkelet-Ázsiában leghosszabb ideje regnáló – kambodzsai miniszterelnök, Hun Sen egy esszéjében, amely a khmer múltról szól, Kínát „minden rossz forrásának” nevezte (Jelders, 2003). Tizenöt évvel később, 2003-ban, a kínai-khmer diplomáciai kapcsolatok negyvenötödik évfordulóján pedig már meleg szavakkal méltatta, egyenesen Kambodzsa „legmegbízhatóbb barátjának” titulálta ugyanazt a Kínát, amely a vörös khmereket – hatalomra kerülésükkor és később a polgárháborúban, Hun Sen akkori kormányával szemben – is támogatta. A 2008-as esztendő, a bilaterális kapcsolatok ötven éves jubileumának kapcsán, mindkét fél a Kínai-Kambodzsai Barátság Évének nevezte.

* *adjunktus, PhD hallgató, Általános Vállalkozási Főiskola*

Kambodzsa régi-új barátja

A '90-es évek elején Kambodzsa soha nem látott méretű nemzetközi közreműködésnek (UNTAC) köszönhetően új életet kezdhetett. A fiatal khmer demokrácia életében azonban súlyos törést jelentett, mikor 1997-ben, a társ-miniszterelnöki pozíciót betöltő Hun Sen a hadsereg segítségével – politikai gyilkosságoktól sem tartózkodva – megfélemlítette riválisait, és a hatalomból eltávolította a számára kellemetlen szereplőket. Mindenekelőtt társelnöke és annak pártjának (FUNCINPEC) prominensei kényszerültek menekülésre. A társelnök, Sihanouk király fia, Rannariddh egy éven keresztül nem is térhetett haza. Az erőszakos eseményeket elítélő Egyesült Államok és a nyugati demokráciák egyként függesztették fel a Kambodzsát támogató programjaikat. A humanitárius segítségeken túl pedig ezt követően egy évtizeden keresztül rendre „felcímkézték” támogatásaikat. A címkékre írt elvárások pedig „nem illeszkedtek harmonikusan a kormányzati gyakorlathoz”: a plurális demokrácia biztosítása, a jogállamiság, a korrupció felszámolása és a vörös khmer genocídium felelőseinek bíróság elé állítása. A politikai instabilitás természetesen elriasztotta a nyugati gazdasági befektetőket is, akik az időközben kirobbanó (1997–1999) délkelet-ázsiai pénzügyi válság idején kétszeresen is meggondolták beruházásaikat.

Kambodzsa régi-új elnöke, bár megszabadult belpolitikai riválisaitól, de egyúttal elveszítette az USA szimpátiáját, ráadásul az ASEAN-hoz való csatlakozást is elnapolták. Hun Sen hamar felismerte, hogy csak egy jelentős hatalomtól nem kapott „rosszalló megjegyzéseket”, ez pedig Kína volt. Mindez nem lehetett véletlen. Kína felismerte a kínálkozó lehetőséget és az Egyesült Államok mögött támadt űrt láthatóan szívesen töltötte be. Hun Sen helyzetének stabilizálását követően, azzal az indokkal, hogy politikai ellenfelének Tajvan – Kambodzsa egyik legjelentősebb beruházója – nyújtott katonai támogatást, bezáratta a nem hivatalos tajvani képviseletet a fővárosban (Marks, 2000). A látványos gesztust Kína azonnal meleg szavakkal és egyetértéssel kommentálta (Xinhua, 1997. júl. 24.).

Hun Sen hamarosan Pekingbe repült, ahol Rannariddh apját, az államfőt, Sihanouk királyt gyógykezelték. A kínai fővárosban a khmer uralkodónak a helyzet konszolidálását ígérte, míg a kínai kormányzat megértően támogatásáról biztosította az „új” khmer kormányt (The Washington Post, 1997). Néhány nappal később, az augusztusi tárgyalásokon Kína 6 millió amerikai dollár értékben több száz kút fúrásának finanszírozását ajánlotta fel Kambodzsának és a khmer belügyminiszterrel biztonsági téren is együttműködésről állapodott meg (Jeldres, 2003). 1997 végén, 2,8 millió USD értékben 116 darab katonai szállítójármű és 70 terepjáró érkezett Kambodzsába a Kínai kormányzattól. 1998-ban 100 kambodzsai rendőr kéthetes továbbképzésére kínai szakemberek érkeztek a khmer fővárosba (Marks, 2000). A következő évi szabad választások támogatásához is csatlakozott Kína, és a többségében nemzetközi hozzájárulásokból biztosított kambodzsai választásokhoz újabb 27 terepjárót adott ajándékba (Xinhua, 1998. máj. 19., júl. 1.).

Kína csak látszólag nem kért semmit. Tulajdonképpen Kambodzsa minden kormánya őszinte odaadással tudta támogatni a Kína számára oly fundamentális „egy Kína” politikát, különösen azért, mert ez nem befolyásolta negatívan a jelentős tajvani befektetési kedvet. Kevésbé tűnt „természetesnek”, hogy Kambodzsa nem gördített akadályt a kínai kisebbségnek Pekingből érkezett kulturális és társadalmi támogatása elé, hiszen ez a kínai kisebbség képezte a khmer gazdaság motorját. Továbbá Kambodzsa kész volt befogadni azokat a kínai gazdasági segítségnyújtáshoz és beruházásokhoz kapcsolódó, számára egyébként közvetlenül hasznot hozó projekteket, amelyeknek kivitelezését kínai vállalkozások végezték. 1998 és 1999 folyamán e területen tehát Kambodzsa törlesztett „a számlán”. Konkrétabban fogalmazva, Tajvan nem nyithatta újra képviseletét Phnom Penhben. A kínai nyelvű oktatás számára kínai kormányzati támo-

gatásból nemzetiségi iskolák épülhettek, melyek száma 1999 végére elérte a hetvenet, ami több mint négyszerese az 1995-ös számnak. A kínai kormány anyaországbeli tanárokkal, tankönyvekkel és ösztöndíjakkal igyekezett kambodzsai kisebbségének anyaországi kötődéseit megerősíteni (Marks, 2000). Bár a kormányzat Kína-politikáját Kambodzsában érték bírálatok, a közeledésben már nem volt megállás, és az utóbbi években már rendszeresek a miniszteri szintű támogatásokkal, együttműködésekkel kapcsolatos egyeztetések, a magas szintű kínai-khmer diplomáciai találkozók.

Segélyek és befektetések szerepe Kambodzsa talpra állásában

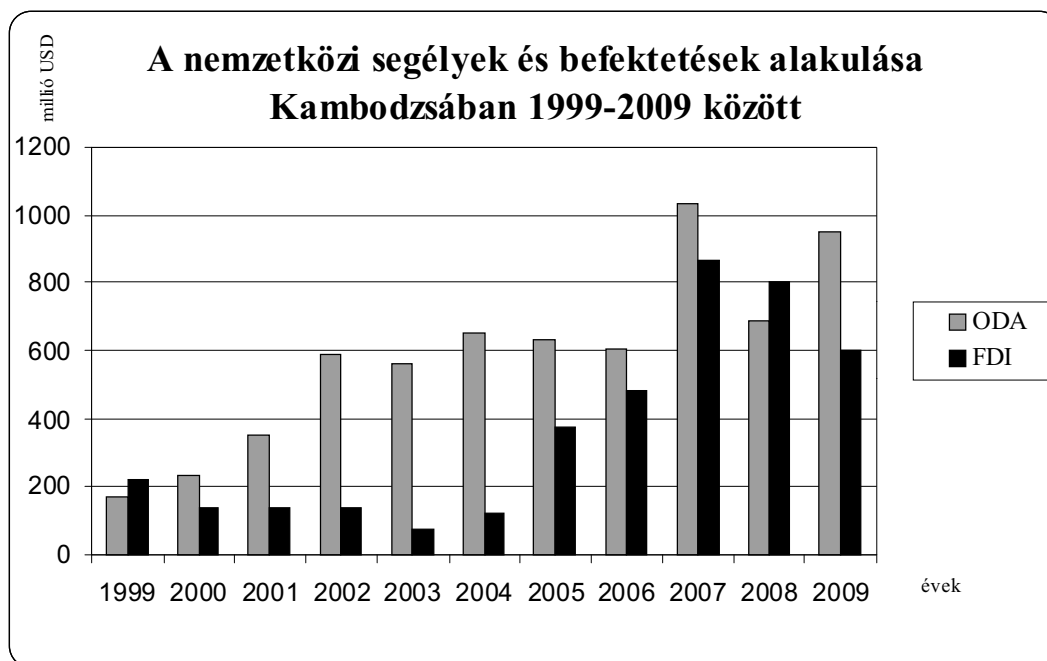
1993 után Kambodzsa gazdasága, a relatíve stabil politikai környezetnek köszönhetően jelentős külföldi támogatásban részesült. Kezdetben főként az Egyesült Államok, az Európai Unió és Japán nyújtott segítő kezet, később a Világbank, a Nemzetközi Valutalap és az Ázsiai Fejlesztési Bank is meghatározó lett Kambodzsa talpra állításában. Mindehhez hamarosan egyre növekvő beruházási kedv is kapcsolódott. Elsőként Thaiföld, Tajvan és Malajzia befektetői láttak fantáziát az országban. A külföldi tőke segítségével az ország gazdasága folyamatosan növekedett. A nemzetgazdaságban 1993 és 2003 között évente átlagosan 7, majd a következő három évben 11%-os átlagos GDP-növekedés volt regisztrálható. Mára a 14 millió lakosú Kambodzsa gazdasági teljesítménye 11 milliárd USD, közel ötszöröse az 1993-asnak, így az egy főre vetített éves GDP meghaladja a 750 USD-t (IMF, 2009).

A nemzetközi elismerés jegyében Kambodzsa 10 éve csatlakozhatott Délkelet-Ázsia integrációs szervezetéhez, az ASEAN-hoz, majd 5 éve a Világkereskedelmi Szervezethez, a WTO-hoz. A látványos alkalmazkodás és fejlődés ellenére a szegénységi ráta 30%-os maradt, és Kambodzsa a világ HDI-rangsorában továbbra is csak a 137-ik. (UNDP, 2009.) A Hun Sen elnökletével működő Kambodzsai Fejlesztési Tanács (*Council for the Development of Cambodia* – CDC) adatai szerint a külföldi befektetések (FDI) száma és értéke évről évre növekszik. (Lásd a 1. sz. táblázatot.)

Az utóbbi tíz év befektetési csúcsát a 2007-es esztendő tartja 867 millió USD-vel (IMF 2009: 16), ami akkor a kambodzsai GDP 10%-át jelentette. A Világbank legfrissebb adatai szerint 2008-ban 800 millió USD értékű külföldi tőkebefektetés érkezett Kambodzsába, míg a 2009-es becslések 600 millió amerikai dollárnyi beruházást prognosztizálnak (MIGA, 2009). A CDC adatai szerint Kína az utóbbi 10 esztendő legnagyobb beruházója, megelőzve a régió erős szereplőit: Japánt, Thaiföldet, Malajziát, Dél-Koreát. Ugyanakkor Kína közvetlen külföldi befektetéseit (FDI) nehéz elválasztani segélyeitől (kamatmentes célhiteleitől), mert a kínai segélyekhez rendelt projektek kivitelezésére rendre kínai állami tulajdonú cégek szerződnek.

Az utóbbi tíz évben Kína tudatosan fokozta a Kambodzsa segélyezésére fordított forrásait (ODA) és közvetlen beruházásait (FDI). Ezzel egyidőben fokozatosan az ország egyik legfontosabb kereskedelmi partnerévé is vált. Napjainkra megkérdőjelezhetetlenül az ország jövőjének egyik legmeghatározóbb külső szereplője lett.

1. sz. táblázat

Forrás: IMF, Cambodia: Statistical Appendix Series: Country Report No. 04/330 2004. okt. 22.; IMF, Cambodia: Statistical Appendix Series: Country Report No. 09/48, 2009. feb. 10.

Általánosságban elmondható, hogy Kambodzsában a közvetlen külföldi tőkebefektetések preferált szektorai az első évtizedben alig változtak. Érzékelhető átalakulás körülbelül öt éve kezdődött. 2004-ig a középkori khmer birodalom, Angkor vonzerejének köszönhetően összességében a turisztikai beruházások (össze 35%-a) voltak a legjelentősebbek, ám ebben a szektorban hagyományosan Thaiföld, Malajzia és Dél-Korea dominál. Egyúttal kiemelendő, hogy 2009-ben az ország GDP-jének 40%-át a turizmushoz közvetlenül (kb. 25%-ban) és közvetve erősen kötődő szolgáltató szektor adja. Az ország GDP-jéhez az ipar és a mezőgazdaság hasonló arányban (30-30 %) járul hozzá (WB, 2009: 6).

2004-ig a szolgáltató szektorhoz képest csak negyedakkora beruházási kedvnek örvendett az ipar és a feldolgozóipar, hasonlóan csak negyedakkora érdeklődés volt a mezőgazdaság és élelmiszeripar iránt is. Az utóbbi öt évben a tendencia megfordult, és a beruházások egyre nagyobb arányban áramlottak az ipari és mezőgazdasági területekre. 2004 óta ezekben a szektorokban – kezdetben inkább csak a textiliparban – a kínai befektetések folyamatosan megelőzték a külföldi versenytársakéit. Szintén új trend, hogy az agráriumban és a bányászatban látott lehetőségek miatt a kínai beruházások megelőzni látszanak az eddig legkedveltebb, de visszaesést mutató ágazatot, a feldolgozóipart, melyben különösen a textilipar számított húzóágazatnak.

A khmer textilipar hullámvölgye

A kínaiak az utóbbi tíz évben a számukra „jól ismert, hagyományos” textiliparba investáltak a legtöbbet Kambodzsában. Ez mindkét fél szempontjából különösen előnyös volt. A kambodzsai kormányzat számára jelentős munkahelyteremtő jellege miatt (lakosság 3%-a), a beruházónak pedig azért, mert Kambodzsza rendkívül kedvezményes – mindenekelőtt az Egyesült Államokkal kötött – kereskedelmi megállapodásaink köszönhetően könnyen talált piacot az itt előállított áruinak (UNDP, 2009: 312). 2007-ben a textilexport volumene elérte a 2,8 milliárd USD-t (a GDP 12%-át a textilipar állítja elő). A khmer ruhaipari termékek 70%-a az USA-ban, míg 22%-a az EU-ban talált piacot (WB, 2009: 7). A khmer ruhaipari termékek iránti kereslet (a világválság hatására) azonban az utóbbi két évben komolyan (20%-kal) visszaesett. Ennek ellenére, továbbra is – ma még – mindenekelőtt a ruha- és cipőgyártás adja a kambodzsai kivitel 85%-át, és 300 ezer embert foglalkoztat (Adhikari – Weeratunge, 2007: 25).

A délkelet-ázsiai textilipar jövőjével kapcsolatos bizonytalanság miatt – melyet a 2005-ben megszűnő MFA-korlátozások idéztek elő, és sokan attól tartottak, hogy Kambodzsza a nagyobb verseny következtében elveszíti speciális amerikai és európai kereskedelmi kedvezményeit – az utóbbi években közel kétszeresére emelkedett a rizs ára. Ráadásul e fejlemények a kínai befektetéseket is új területek felé csábították. A mezőgazdasági szektor iránti érdeklődés éppen beleillett a kormányzat 2004-ben meghirdetett új, a kambodzsai gazdaság diverzifikálást célzó, Hun Sen által csak „a négyszög stratégiájának” nevezett modellbe, amely a mezőgazdaság modernizálását prioritásként kezelte (RGC, 2004).

A khmer mezőgazdaság új perspektívái

A mezőgazdaság korszerűsítésére elindított kambodzsai tervek rendkívül időszerűek voltak. Egyrészt a mezőgazdaság átlagos éves növekedése 1994–2004 között alig 3%-os volt, fele akkora se, mint a textiliparé vagy a turizmusé (EIC, 2006). Másrészt, öt éve még az élelmiszerellátás biztonságát sem sikerült szavatolni az országban. Igaz, 10 év alatt megkétszereződött a kulcsfontosságú gabona termelése, de ennek ellenére ellátási gondok most is akadnak. Pedig a gyorsan növekvő népesség több mint 50%-a még ma is a mezőgazdaságban dolgozik, de miután 80%-uk önellátó gazdálkodást folytat, a hiány nehezen pótolható hazai forrásokból. A beruházásoknak és a kormányzati programnak (*Agricultural Sector Strategic Development Plan, 2006–2010.*) köszönhetően azonban az utóbbi öt év átlagos mezőgazdasági növekedése (az élőállat-gazdálkodásban és a növénytermesztésben) évente közel 8%-os volt. Idén a kormány már több mint 2 millió tonna rizs exportjával számolhatott (GDCC, 2009). A természetlagokon még mindig sokat kell javítani, de a rizs árának emelkedése ellenére is sokan látják, hogy az agráripár nagyságrendekkel jövedelmezőbb lehet.

Pontos beruházási információkat az agrárszektorra vonatkoztatva sem könnyű beszerezni. Így a kínai beruházások méretéről és a koncessziós földtulajdonszerzésekről is rendkívül töredékesek az adatok. A MAFF – amely nélkül 1000 és 10 ezer hektár közötti koncessziók nem adhatók – szerint már két évvel ezelőtt is 1000 hektár feletti földterületen (1000 hektár alatti tulajdonosi adatok lényegében elérhetetlenek) ötvenhét darab koncessziós vállalkozás gazdálkodott Kambodzsza megművelhető területének 15%-án, ami közel 950 ezer hektárt jelentett. A vállalkozások fele külföldi tulajdonú, egynegyede pedig kínai koncesszió volt (UNOHCR, 2007: 7). 2007-ig ez pontosan 188 ezer hektár kínai tulajdont jelentett, amelyeken agráripari (gyorsan fejlődő fajták, pálmaolaj, cukornád vagy az újabban legnépszerűbb kaucsukfa) ültetvényeket alakítottak ki (NGO, 2006). Úgy tűnik, hamarosan vége azoknak az időknak, amikor a khmer

mezőgazdaságot a vidék önellátó, nagy munkaigényű, háztáji gazdálkodásával jellemezhetjük. A modernizálás megkezdődött, a mind nagyobb, exportorientált ültetvények gombamód szaporodnak, míg a kisgazdaságok is divatba jöttek.

Külön figyelmet érdemelnek a régió klimatikus adottságait kihasználó fiatal kaucsukültetvények, illetve az újabbak telepítéséért folyó tárgyalások. Kambodzsában csak 2008-ban több mint 20%-kal (ennek fele külföldi beruházás) nőtt a gumifaültetvények területe, és ma már messze meghaladja a 100 ezer hektárt (GDCC, 2009). Nem véletlenül. A fent említett 7 millió tonna rizst két és félmillió hektáron termelik és a 2 millió tonna exportból 3-400 millió USD bevétel realizálható, míg 2006-ban az alig 75 ezer hektáron termelt gumi kiviteléből 175 millió USD származott (WB, 2009: 7). Kína aktuális és előrejelezhető, jövőbeni kielégíthetetlen gumihétsége vonzza ezen beruházások irányába a befektetőket. Már 2002-ben 3,4 millió tonna természetes gumit használt fel Kína, ezzel a világ legnagyobb gumifogyasztója lett. Akkoriban ez a világtermelés 18%-a volt. Szakértői előrejelzések szerint Kína 10 év múlva, 11 millió tonna gumira tart majd igényt, ami a termelés növekedése ellenére becslések szerint a világtermelés 30%-át jelenti majd, nem utolsósorban azért, mert a 2005-ben még csak 10 milliós kínai gépjárműállomány 2020-ra 200 millióra fog növekedni.

A khmer természeti erőforrások kiaknázása

Kína nyersanyag- és természetierőforrás-igényének növekedése, illetve az ezek kielégítésére tett erőfeszítései, globális térszerése évtizedes tendencia. Kambodzsai ásványkincseinek feltárása az utóbbi öt évben vett lendületet. Így a jó adottságok ellenére a lehetőségek még kiaknázatlanok. Sőt, többek között szénhidrogénekből, Kambodzsai jelentős behozatalra szorul. Mikközben ismert, hogy a Tonle-Sap alföldje alatt hatalmas gázmező található, és a kambodzsai tengerpart mentén, a kontinentális talapzaton még háborítatlanok az olaj- és gázkészletek. A következő években éppen ezért a hazai termelés várhatóan kiváltja majd az importot. Sőt a lehetőségeket látva könnyen lehet, hogy a jelenlegi nyersanyagexport-tilalomról szóló törvényt is módosítják.

A bányászati szektor 2004 óta jelentős (évi 15%-os) és folyamatos növekedése ellenére az ország GDP-jéhez mindössze 0,41 %-kal járult hozzá 2006-ban, annak ellenére, hogy 2004 óta erős kormányzati promóció zajlik a befektetők megnyerésért, mind a feltárára, mind a kitermelésre (IMF, 2007: 44, 65). Jelentkező akadt is. Főként ausztrál, kínai, dél-koreai, thaiföldi és vietnami beruházók igyekeztek előzetes feltárási licenzekhez jutni a CDC-től, később pedig a kecsesítő területekre koncessziót kapni a kormánytól (*Ministry of Industry, Mines and Energy – MIME*). 1994-2004 között a kormányzat mindössze 8 ásványkincsfeltárási koncessziót adott. Azt azonban, hogy új szelek fújnak, bizonyítja a 2005-ös év, amikor további 11 licenct írtak alá, és a következő másfél évben, 2007 nyaráig újabb 15-öt (WU, 2008: 1). Az IMF adatai szerint a 2006-os évben a bányászati szektorban már az előző évi dupláját, 403 millió amerikai dollárnyi befektetést hagytak jóvá. A kormányzati adatok természetesen ebben a szektorban is bizonytalanok, az irány azonban világos.

Az utóbbi évek kutatásainak köszönhetően egyre nyilvánvalóbb, hogy Kambodzsai számos érc (vas, bauxit, réz, arany), ipari ásvány (mész) és jelentős szénhidrogénkészletek (földgáz és kőolaj-) birtokosa. 2007 közepén 35 beruházásból 27 külföldi (ausztrál, kínai, amerikai) vagy részben külföldi tulajdonú volt. A kínai bányászati beruházások meghatározása nehéz, mert az adatok pontatlanok, de 2008-ban öt nagyobb beruházás biztosan kínai tulajdonú volt (WU, 2008: 2). Ezek egy kivétellel (*Mirach Energy Ltd.*) mind Kambodzsai északi területein kaptak feltárási és – siker esetén – kitermelési jogokat.

A legnagyobb reményeket a kontinentális talapzaton található olajmezőhöz fűzik Kambodzsában. A nyersolajtermelésből az óvatosabb becslések szerint az elkövetkező 15–20 évben évi egy, míg a merészebb jóslatok szerint évi két milliárd USD bevétellel számolhat a kormányzat, a feldolgozott olaj értéke pedig ennek a többszöröse is lehet. Az amerikai *Chevron* (A. Blokk) áll a legközelebb ahhoz, hogy a 700 millió hordósra becsült területéről a termelést jövőre megkezdje. A kínai *Mirach Energy Ltd.* (korábban *China Petrotech Holdings Ltd.*) is ezen a területen (D. Blokk) kapott 7 éves kutatási és 30 éves termelési jogokat. A felmérések szerint 250 millió hordónyi nyersolajra és 14 millió köbméternyi gázra van kilátása (Demongeot, 2007). A kambodzsai kontinentális talapzaton kutat még két kínai vállalat: a *The China National Offshore Oil Company* és a *China National Petroleum Corporation* is, míg a várható nyersolaj feldolgozására is akadt már jelentkező. A Sihanoukville-i kikötő közelében készített elő projektet a *China National Chemical Engineering Group Corporation*. Amennyiben terveikre áldást kapnak, akkor 400 millió USD-ből felépülhetne az ország első olajfinomítója.

Kína tehát minden kambodzsai ásványkincsre, megújuló (pl. víz) és meg nem újuló (olaj, szén) energiahordozóra is vevő. 9 évvel ezelőtt fogalmazta meg Kína a 10. Ötéves Tervében, hogy energiabiztonságának növelése végett határán túli nyersanyagokat, természeti erőforrásokat kezd „használni”; külföldi olaj- és gázutánpótlási bázisokat fog kiépíteni, diverzebbé teszi olajbehozatalát és stratégiai olajtartalékokat képez. 2003-ban központi adminisztrációt alakítottak ki a legfontosabb 50 állami tulajdonú vállalat kontrolljára. Ösztönözték, de egyben szabályozták és engedélyhez kötötték a külföldre irányuló beruházásaikat. 2004-től jelentős erővel „léptek ki a világba” a természeti erőforrások kiaknázására szerveződő kínai „állami” óriásberuházók. Ekkorra már 10 éve működött Kína legnagyobb exporthitel-ügynöksége, a *China Exim Bank* (CEB) és 4 éve a *Sinosure*, hogy kellő tapasztalattal tudja támogatni a beruházásokat. Globálisan szemlélve, 2005-ban csak a CEB 20 milliárd amerikai dollárnyi tőkét helyezett ki. Mára ő világ második vagy harmadik legnagyobb exporthitel-ügynöksége. A jelenlegi gazdasági válság ellenére 2008-ban a kínai külföldi beruházások értéke megduplázódott, és elérte az 52 milliárd amerikai dollárt.

A segélyek „kínai természete”

A befektetésekkel párhuzamosan és azoktól természetesen nem függetlenül az utóbbi évtizedben az állami kínai fejlesztési támogatások (ODA) is látványosan növekedtek Kambodzsában. 10 évvel ezelőtt Hun Sen 1999-es pekingi látogatásáról közel 220 millió USD – főként infrastrukturális és munkahelyteremtő beruházásokat finanszírozó – támogatás ígéréstével tért haza. Akkoriban ez volt Kína egyik legnagyobb nemzetközi kamatmentes hitelnyújtása (Marks, 2000). 2000 novemberében pedig, a kínai elnök, Jiang Zemin látogatásakor hivatalosan bejelentették, hogy Kína törli Kambodzsra korábbi államadóságát (Jeldres, 2003). A kínai államfői bejelentés előtti hónapokban kétoldalú gazdaságfejlesztési megállapodások, szándéknyilatkozatok sora született, látványosan kifejezve, hogy „Kína mindent megtesz Kambodzsra gazdaságának fejlődéséért” (Xinhua, 2000. okt. 3, nov. 16.). 2001-ben 2 millió USD-t ajánlottak fel új ivóvízellátást segítő kutak kialakítására, majd ugyanebben az évben 6 millió USD értékben két kisebb acélhid megépítését vállalta Kína, míg az év végén további 10 millió USD kamatmentes hitel folyósítását ígerte (Xinhua, 2001. júl. 18., szept. 7., dec. 24.). Ezek után nem meglepő, hogy Hun Sen 2003 júliusában, a Kínai Népköztársaság megalakulásának 45. évfordulójára rendezett ünnepségen Kambodzsra „legmegbízhatóbb barátjának” nevezte Kínát.

2006-ban Kína minden addiginál nagyobb, 600 millió USD értékű támogatást és segélyt ajánlott fel a következő évekre (Asia Monitor, 2006). A támogatás közel felét Kambodzsra pil-

lanatnyilag legnagyobb vízierőművének, a Kamchay gátnak a megépítésére és közvetlen környezetének infrastrukturális beruházásaira fordítják, míg több mint 100 millió amerikai dollár-ból két híd (Prek Kdam és a Prek Tamak) megépítése fejeződik be 2010-ben (CDC, 2009).

2007-ben, a folyamatosan növekvő kínai donorszerepnek köszönhetően, Kína első ízben vett részt a Kambodzsai Fejlesztési Együttműködési Fórumon (*Cambodia Development Cooperation Forum – CDCF*), ahol a 2008-ra szánt 689 millió USD-nyi segély „helyét” és céljait egyeztetették. Kína már „első, jelentős donorévében” a harmadik legnagyobb segélyező lett (91,5 millió USD) Kambodzsában, az Európai Unió (170 millió USD) és Japán (112 millió USD) mögött, megelőzve az Egyesült Államokat (CDCF, 2007).

2008-ban, a szokásos decemberi CDCF ülésének idejére már javában záporoztak a gazdasági világválságról szóló hírek, így a khmer kormányzat önmérséklően, az előző évinél kevesebb (600 millió USD) segélyt „kért” a következő, 2009-es évadra. A támogatók azonban nemhogy kevesebbet „tudtak” felajánlani, hanem jelentősen emeltek is támogatásuk értékén (951,5 millió USD) (Reaksmey, 2008).

2008-ban Kína már a legjelentősebb támogató szerepében volt jelen a fenti CDC Fórumon, ahol a segélyek 27%-át jegyezte, megelőzve a hagyományos partnereket, az EU-t (23%) és Japánt (11%), és nem utolsó sorban elhomályosította az Egyesült Államok ötödakkora segélyét. Természetesen Kína célzott támogatásainak is világosan látható okai vannak. Az infrastruktúra fejlesztésével Kína könnyebben juthat addig nehezen elérhető nyersanyagokhoz, alakíthat ki fizikai kapcsolatot eldugott, „elérhetetlen” nyersanyaglelőhelyekkel és készítheti elő a terepet kínai vállalatoknak olaj- és más ásványlelőhelyek feltérképezéséhez, felkutatásához.

A kínai segélyek nagy többsége „rendkívül kedvező kölcsön”, amelyet infrastruktúra- fejlesztésre, vízierőmű-építésre és villamosenergia-hálózat kiépítésére fordítanak. Kína 2008-as, 257 millió USD értékű támogatását is szinte teljes egészében erre költik majd (Sothanarith, 2008).

A kambodzsai vízierőművek gyors fejlesztése

Az Ázsiai Fejlesztési Bank 2003-ban közzétett „Mekong Erőműhálózat Tervében” Kambodzsát potenciális elektromosáram-exportőrnek mutatta, amennyiben kihasználja vízierőmű-építési lehetőségeit és az abból nyert energiát (Middleton, 2008). Öt éve a lakosság mindössze 30%-a „élvezhette” a világ egyik legdrágább elektromosáram-szolgáltatását (WB, 2007: 79). Az utóbbi öt évben pedig az energiaigény nemhogy nem csökkent, hanem 60%-kal nőtt. A magas költségek mindenekelőtt a khmer villamosenergia-igény biztosítására kialakult drága, importdíj-sellessel üzemeltetett, elavult, kis teljesítményű generátorokkal magyarázható.

Öt éve az új impulzusokat kapott kambodzsai kormány elhatározta, hogy megsokszorozza Kambodzsai vízenergia-kapacitásait. A kormányzati (MIME) tervet, amely 10 ezer MW elérését is elképzelhetőnek tartotta, támogatta a Mekong Bizottság (MRC) is. Ennek megfelelően az alig két évvel korábban felállított Kambodzsai Elektromosáram Hatóság, a kormányzati hozzájárulás (*MIME Department of Hidropower*) után már számos licencet adott a energiatermelésre érkezett független beruházóknak. Ráadásul továbbiak várhatók, mivel az óvatosabb kormányzati becslések szerint 10 éven belül megháromszorozódik az ország energiaigénye (MIME, 2008). 2009-ben a kormányzat a már épülő erőművekkel együtt 29 lehetséges vízierőművel számol.

Kína messze a legjelentősebb szereplő a kambodzsai vízenergia-szektorban. Már fentebb utaltam rá, hogy Kína hivatalos állami segítséget biztosított a kambodzsai vízenergia-fejlesztés beindulásához, a China Exim Bank és a *China Development Bank* „hitelein” keresztül. Kína

elsőségét azzal is igazolni kívánta, hogy a két első jelentős vízierőmű Kambodzsában kínai fejlesztésben (Sinohydro) és állami finanszírozással (ODA) valósult meg. 2010-ben adják át a Kamchay-gátat (193 MW), amely a maga 260 millió USD-s beruházásával a legnagyobb lezáruló fejlesztési projekt lesz Kambodzsában, és 2012-ben adják át a Stung Atay-gátat (120 MW), amelyet 200 millió amerikai dollárból valósít meg a *Yunnan Corporation for International Techno-Economic Cooperation* (CYC).

Ezek után talán nem meglepő, hogy eddig kizárólag kínai privát cégek kezdtek neki további gátépítéseknek (Kirirom 3-gát, Tatay-gát), és a további 13 licencből 5 is privát kínai befektetésnek ígérkezik, köztük a legnagyobb, a 2600 MW-os kapacitásra tervezett Sambor-gát (*China Southern Power Grid*) építése. (MIME, 2008b.) A koncessziós gátépítések kapcsán számtalan kérdés szorul magyarázatra. Egyfelől hangsúlyozni kell, hogy a segélyből épített erőművek nem exportra termelnek majd, és a tárgyalás alatt álló privát projektek zöménél is előzetesen kikötés lesz a várhatóan növekedő hazai igények elsődleges kiszolgálása. Ugyanakkor kétséges, különösen a többi erőműhöz képest tízszeres teljesítményű Sambor esetében, hogy a később megépülő erőművek is az ellátásbiztonság érdekében készülnek. Természetesen nem baj, ha egy ország profitál energiafeleslegéből, de ismeretes, hogy a vízierőművek építése – a jelentős környezeti átalakításból fakadó természeti és gazdasági károk miatt – különösen nagy társadalmi feszültségekhez vezethetnek (Sothea, 2009; International Rivers 2008).

A kínai támogatás jövője

Tíz év távlatából egyértelműen kijelenthető, hogy Kína nem habozott, amikor a „nyugati donorok és befektetők” helyén úr támadt. Kína folyamatosan növelte segélyeit Kambodzsában, és mára a legjelentősebb donorrá vált. A 2005 és 2011 között megkezdett és befejeződő projektek (főként infrastruktúra-fejlesztésre irányulók) támogatási értéke meghaladja a 485 millió USD-t (CDC, 2009). A khmer kormányzat örömeire Kína nem „várt el” kormányzati, társadalmi, katonai reformokat, nem firtatta az emberi jogi hiányosságokat. Kína látszólag fenntartások nélküli támogatója a „mindenkori” khmer rendszernek, és az érdekek találkozásának köszönhetően egyre aktívabban növelhette jelenlétét, befolyását Kambodzsában.

Kambodzsa minden jel szerint számol is Kína további támogatásával, ahogy a khmer pénzügyminiszter egyszer fogalmazott: „Kína több mint egy kedves, gazdag szomszéd... Kína tudja, mi kell Kambodzsának”. Kína pedig valójában éppen ott „segít, ahol a legégetőbb” a baj – mégha ez saját érdekeit is szolgálja –: utakat épít és elektromosellátás-biztonságot alakít ki. Ráadásul Kína közvetlenül a legmagasabb kormányzati szinthez – „feltételek” nélkül – delegálja támogatásait. Ez lehetőséget teremt a kambodzsai politikai vezetésnek, hogy csökkentse kiszolgáltatottságát a nyugati donorok és a multilaterális ügynökségek – bonyolult és sokszor „kényelmetlen” kötöttségek árán folyósított – támogatásaival szemben.

A kínai támogatás stratégiai döntésekhez is alternatívát teremt Kambodzsának. Fentebb – többek között – láthattuk, hogy miként csökkenthető a villamos energia fejlesztésével és a hozzá kapcsolt hálózat kiépítésével Kambodzsa Thaiföldről és Vietnamtól való energiafüggősége. Ilyenformán érthető, hogy az ellenzék vezetője, Rainsey is támogatja azt a kormányzati politikát, amely Kambodzsa számára politikai-gazdasági alternatívákat kínál erős szomszédaival szemben (Sothanarith, 2008). Az aggódó hangok a kínai támogatást azért kárhoztatják, mert lehetővé teszi a jelenlegi politikai vezetésnek, hogy Kambodzsa donorjai közötti egyes manőverekkel csökkentse a politikai-kormányzati-gazdasági reformokat sürgető külső nyomást. Mások természetesen féltik Kambodzsát a túlzott kínai elkötelezettségtől, függéstől. Kambodzsa az utóbbi években markáns kereskedelmi deficitet produkál, amiben a kínai behozatal növekedése

jelentős. Kína az utóbbi 10 évben közel ötszörösére növelte Kambodzsába irányuló exportját, mialatt Kambodzsa megduplázni sem volt képes Kínába irányuló kivitelét.

A kínai támogatások stratégiai természetete

A kínai támogatások mögött meghúzódó érdekeket a kilencvenes években is stratégiai okok, s nem rövid távú, taktikai megfontolások magyarázzák. Kambodzsa mellett Laosz és Mianmar hasonló módszerekkel és ütemben vált „szövetségesevé”, politikai-gazdasági lekötelezettjévé Kínának. Ezen országok (különösen Mianmar) a „régió szegény rokonai”, gazdasági és társadalmi lehetőségeik – mélyreható politikai változások nélkül – önerőből lassan javíthatók. Így politikai rendszereik, melyek nyugati szemmel cseppet sem makulátlanok, „nem bánják” a könnyebben kezelhető kínai támogatás növekedését. Kivált, ha az adományozónak köszönhetően a politikai elit saját hatalmát megszilárdíthatja. Kína maga is – társadalmi és gazdasági rendszere miatt – állandó nyugati bírálat tárgya, így nyilvánvaló, hogy a politikai és gazdasági vákuumot morális aggályok nélkül tölti ki, s ezt teszi majd a jövőben is. A régió fejlettebb országai (Thaiföld, Malajzia, Szingapúr, Indonézia) az Egyesült Államok „baráti kapcsolatait preferálják”, melyekkel szemben Kína továbbra is igyekszik regionális ellensúlyt képezni. Ezzel erős összefüggésben – a '90-es évek végétől az indokínai államok és Mianmar (az ún. CLMV országok) csatlakoztak az ASEAN-hoz – „több hátsó ajtó is kinyílt” a teljes délkelet-ázsiai térségben zajló – főként gazdasági – kérdések befolyásolásához. A délkelet-ázsiai régióban az USA helyzetének gyengülésével Kína a Dél-kínai-tenger övezetében is megerősíthette helyzetét. Kambodzsai barátságának elmélyülésével ráadásul csökkenteni tudta Vietnammak Kambodzsára való befolyását is.

Kína tehát világos, tudatos, jól tervezett diplomáciai, gazdasági és katonai stratégiát alakított ki. Evidens, hogy a fáradtsággal és költségesen kialakított „politikai-gazdasági” kapcsolatok megőrzésére és fejlesztésére törekszik: a beruházási javak „védelme”, a termelőkapacitások kihasználása és az alapanyag „hazaszállításának” garantálása stratégiai kérdés. Éppen ezért nem meglepő Délkelet-Ázsiában, hogy az olyan transznacionális megaprojektek, mint a Délkelet-Ázsiát összekötő úthálózat, vasúthálózat és villamosenergia-hálózat (az Ázsia Fejlesztési Bank által menedzselte GMS Gazdasági Korridor Fejlesztési stratégia) egyik eminens finanszírozója Kína. Mindemellett fentebb már láttuk, hogy Kína nagy hangsúlyt fektet a bilaterális megállapodásokon nyugvó, támogatási politikán keresztül megvalósuló, a fentiekhez képest „jelentéktelennek tűnő” kambodzsai infrastrukturális beruházásokra is. (Pl. a *China's Shanghai Construction* 80 millió USD-ból építi Kambodzsa 7-es útját Laoszig.)

A kínai katonai támogatások látható része – a korábban említett több száz szállító jármű, a rendőri képzések, a laktanyák, kórházak építése, az aknátlantás – arra enged következtetni, hogy Kambodzsa katonai kötődése Kína felé tolődik. Khmer újsághírek szerint már 10 évvel ezelőtt, Zhou Kunren Phnom Penh-i látogatásakor több száz kínai harckocsi, ágyú, szállító jármű, gépfegyver felajánlását fogadta el Hun Sen, melynek „átvételét akkor elnapolták”. 2006 őszén Kína 6 „járőrhajót” adományozott, továbbá fegyverzet karbantartására és kiképzőtáborok kialakításában nyújtandó együttműködésre tett ajánlatot Kambodzsának (Xinhua, 2006. szept. 6.). 2008 novemberében pedig egy kínai hadihajó tett baráti látogatást Kambodzsa mélytengeri kikötőjében, Kompong Somban. Mindez arra utal, hogy Kína és Kambodzsa katonai együttműködése több, mint barátság.

Kína számára tehát a jelek szerint fontos bázis lehet Kambodzsa tengeri kapuja, a Thai-öbölben kiépülő Sihanoukville (Kompong Som), ahol a kikötőfejlesztésben és egy napirenden lévő olajfinomító-építésben is szívesen szerepet vállalna. Fentebb már utaltam rá, hogy a távolsági és a tengeri kereskedelem biztonságának garantálása a Dél-kínai-tengeren, a Thai-öblön és

Malakka-szoroson át Kína kiemelkedő érdeke. Nem véletlen, hogy „baráti bázisok megtalálásán túl” az utóbbi években a kínai hadvezetés rendkívüli erőforrásokat mozgósít saját elhanyagolt flottájának fejlesztésére (Wu, 2009).

Felhasznált irodalom

Marks, P. (2000): *China's Cambodia Strategy*. Parameters (Autumn), 92–108.

Middleton, C. (2008): *Cambodia's hydropower development and China's involvement*, International Rivers and the Rivers Coalition of Cambodia, Berkeley.

Wu, J. C. (2008): *The mineral industry of Cambodia, 2007*. Minerals Yearbook: Cambodia, US Geological Survey, Reston.

Felhasznált sajtó

Asia Monitor (2006): *China Relations Reinforced*, Southeast Asia 1. (június), Business Monitor International.

Demongeot, M. (2007): *Cambodia's promising oil block tricky to develop*, Reuters, júl. 7.

International Rivers (2008): *Cambodia: Hydropower projects lack transparency, could displace thousands*, IRIN news, aug. 27.

Jeldres, J. A. (2003): *China-Cambodia: More than just Friends?* Asia Times, szept. 16.

Reaksmey, H. (2008): *Cambodia Awarded Nearly US\$1 billion in Aid*, Voice of America, dec. 5., Phnom Penh.

Sothanarith, K. (2008): *Chinese Arrives with Millions in Aid*, Voice of America, dec. 3., Phnom Penh.

Sothea, R. (2009): *National Power Plan Outdated*, Voice of America, nov. 4., Phnom Penh.

Xinhua News Agency: (1997. júl. 24.) *China Welcomes Closure of Taiwan Office By Cambodia*.

Xinhua News Agency: (1998. máj. 19.) *China Provides Aid for Cambodia's Elections*.

Xinhua News Agency: (1998. júl. 1.) *China Donates 27 Jeeps to Cambodia for Election*.

Xinhua News Agency: (2000. okt. 3.) *Ranariddh Hopes to Develop Trade Relationship Between Cambodia and China*.

Xinhua News Agency: (2000. nov. 16.) *Cambodia Ink Seven Documents; Cambodia Agree on Further Cooperation.*

Xinhua News Agency: (2001. júl. 18.) *China to Provide Cambodia with About 6 Million U.S. Dollars Worth of Steel Bridges.*

Xinhua News Agency: (2001. szept. 7.) *China Helps Cambodia Drill 1000 Wells for Drinking Water.*

Xinhua News Agency: (2001. dec. 24.) *China to Grant Cambodia Interest-Free Loan.*

Xinhua News Agency: (2006. szept. 6.) *China pledges to promote military exchanges with Cambodia.*

The Washington Post: (1997. aug. 12.) *Cambodia dictator to meet Sihanouk in China.*

Wu, Z. (2009): China unveils its new naval clout, *Asia Times*, ápr. 23.

Felhasznált intézményi és kormányzati anyagok

CDC (2009): Council for the Development of Cambodia, ODA, *database.*

CDCF (2007): Cambodia Development Cooperation Forum, Keat Chhon pénzügyminiszter beszéde (jún. 20.), Phnom Penh.

EIC (2006): *Cambodia Agriculture Development Report*, Economic Institute of Cambodia, Phnom Penh.

GDCC (2009): *Agriculture related social Safety-net a response to global financial crisis*, 14. Government Development Partner Coordination Committee (ápr.), Phnom Penh.

IMF (2009): World Economic Outlook Database, International Monetary Fund.

IMF (2007): Country Report No. 07/291, International Monetary Fund, Washington.

IMF (2009): Country Report No. 09/48, International Monetary Fund, Washington.

MIGA (2009): Promoting FDI in emerging markets, *database.*

MIME (2008b): Cambodian Power Development Plans, GMS, FG-7 (nov. 21.) Ho Chi Minh város.

MIME (2008): MRC's Hydropower Programme, Tung Sereyvuth, energiafejlesztési igazgató beszéde (szept. 25.), Vientiane.

NGO (2006): *Fast-wood plantations, economic concessions, and local livelihoods in Cambodia*, The NGO Forum on Cambodia, Phnom Penh.

RGC (2004): *Rectangular Strategy for Growth, Employment, Equity and Efficiency in Cambodia*, Kormányülés (július), Phnom Penh.

UNDP (2009): Human Development Report 2009, Human Development Index, Table H, United Nations Development Programme.

UNDP (2009): Cambodia Country Competitiveness Driving Economic Growth and Poverty Reduction, UNDP Discussion Paper No. 7, Phnom Penh.

UNOHCHR (2007): Land concessions for economic purposes in Cambodia: A human rights perspective, United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights.

WB (2009): Sustaining Rapid Growth in a Challenging Environment, Cambodia Country Economic Memorandum, World Bank, Washington.

WB (2007): Sharing growth: equity and development in Cambodia, World Bank, Washington.

